

KATTALAR TA'LIMI JARAYONINI TASHKIL ETISH VA BOSHQARISHNING SAMARADORLIGINI BARQAROR RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Nimatova Moxinur Sobit qizi

TAFU "Pedagogika" kafedrası o'qituvchisi

nimatovamohinur@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada andragog kim degan savolga keng miqyosda javob berilgan. Shuningdek, Kattalar ta'limiga misol qilib, malaka oshirish institutlari o'qituvchilari, kechki maktablar, turli kurslarni olishimiz mumkin. Oilasida, ish joyida turli xil muammolarga duch kelgan, o'z qobig'iga o'ralib qolgan, hayotda o'z "men"ini topa olmayotgan insonlar andragog yordamiga muxtojdir. Mana shunday muammolardan kelib chiqib, kattalar ta'limi jarayonini tashkil etish va boshqarishning samaradorligini barqaror rivojlantirish metodikalari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Andragogika, andragog, kattalar ta'limi, uzluksiz, variativlik, o'zaro uyushqoqlik.

Аннотация: В данной статье дается исчерпывающий ответ на вопрос, кто такой андрагог. Также в качестве примера образования взрослых можно взять преподавателей институтов профессионального обучения, вечерних школ, различных курсов. В помощи андрагога нуждаются люди, которые сталкиваются с различными проблемами в семье и на работе, застряли в своей скорлупе, не могут найти свое «я» в жизни. На основе этих проблем выделяются методы устойчивого развития эффективности организации и управления процессом образования взрослых.

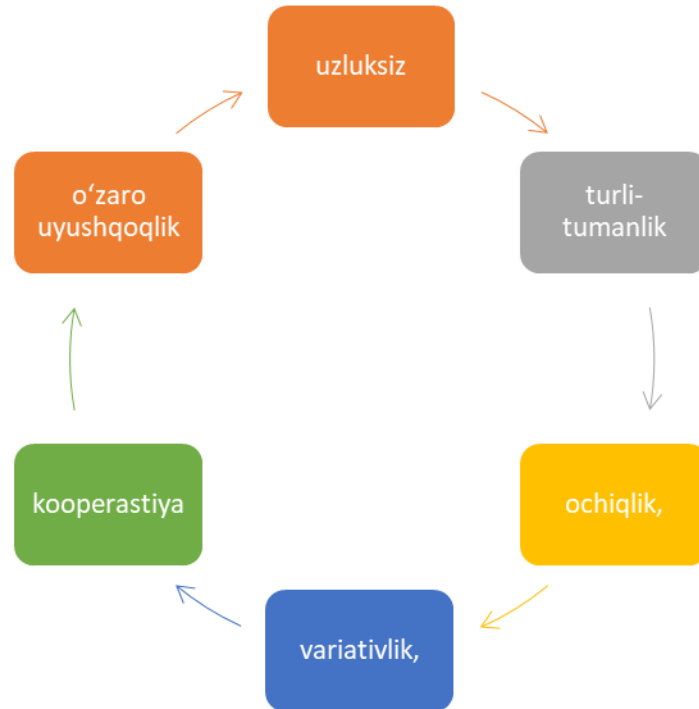
Ключевые слова: Андрагогика, андрагог, образование взрослых, преемственность, вариативность, взаимная организация.

Annotation: This article provides a comprehensive answer to the question of who is an andragogue. Also, as an example of adult education, we can take teachers of professional training institutes, evening schools, various courses. People who face various problems in their family and workplace, who are stuck in their shell, who cannot find their "I" in life, need the help of an andragogue. Based on these problems, the methods of sustainable development of the effectiveness of the organization and management of the process of adult education are highlighted.

Key words: Andragogy, andragog, adult education, continuity, variability, mutual organization.

Jahon va mamlakatimiz ilm olamida ijtimoiy institutlar faoliyatini modellashtirish bo'yicha, ilmiy-uslubiy yondashuvlar ishlab chiqilgan. Kattalarning ta'limiy faoliyatini tashkil etish quyidagi amaliy tamoyillar negizida amalga oshiriladi:

1-rasm

Hozirgi vaqtda BMT qoshidagi YUNESKO tashkiloti ta'lim olishning 3 ta shaklini rasman tan oladi:

- **Rasmiy (formal)** ya'ni maxsus ta'lim muassasalarida olib boriladigan va tasdiqlangan guvohnoma yoki diplom berish bilan yakunlanadigan ta'lim. U kasbiy ta'lim tizimi, shuningdek qayta tayyorlash va malaka oshirishning turli xil kurslaridan iborat.
- **Norasmiy (non-format)** u istalgan joyda olib boriladi va diplom berilishi shart emas. Bunga turli to'garaklar, klublar, seksiyalar kiradi. Aynan shu ta'lim bilan madaniyat muassasalari shug'ullanadilar. Rivojlangan davlatlarda norasmiy ta'lim ahamiyatiga ko'ra rasmiy ta'lim bilan bir xil, ko'pincha xatto yuqoriroq darajada turadi, chunki aynan unda inson o'z shaxsining ijodiy rivojlanishi uchun qulay sharoit topadi.
- **Informal (informal)** ya'ni kutubxonalar, ommaviy axborot vositalari, do'stlar bilan muloqot, teatr, muzey yoki ko'rgazmalarni tomosha qilish orqali uyushmagan, maqsadga yo'naltirilmagan holda axborotga ega bo'lish.

Bunday holatlar ko'pchilikda ro'y berayotganligi tufayli haqiqatan ham o'zimiz sezmaganda biz butun hayotimiz davomida o'qiydigan, o'rganamiz. "Qanday qilib ta'limni yanada samarali qilish mumkin va bu nima uchun zarur?" - degan savol berilsa, maqsadga muvofiq bo'lar edi. Uzluksiz ta'lim zarurligini juda ko'p buyuk pedagoglar va ma'rifatchilar ta'kidlaganlar. K.D.Ushinskiyning mashhur so'zlarini eslaylik: "O'quvchiga foydali bilimlarni faqat kitobdan emas, balki uni o'rab turgan predmetlar, hayotiy voqealar, qalb kechinmalaridan olish uchun ham bilim berish kerak. Bunday qobiliyatga ega bo'lgan inson butun umr o'qiydi"- deb yozgan edi.

Kattalar ta'limini tashkil etish mobaynida ayrim tashqi va ichki qiyinchiliklarni mavjudligini ham nazarda tutish lozim. Axborot olish tizimlari kuchayib ketgan hozirgi davrda, zamonaviy o'quvchi yoki talaba o'z ota - onasidan axborot masalasida ustunlik qiladi. Yangi asrda axborot bilan ishlashning yangi usul hamda vositalaridan foydalanilmoqda. 40 yoshdan o'tgan kishilarni tashqi dunyodan kelayotgan axborotlarning ko'pligi, turli - tumanligi, noan'anaviyligi tashvishga soladi. U xatto o'zi ishlab turgan sohadagi axborotlarni qamrab olish imkoniyatiga ham ega emas. Katta odam oldida yangi "maktab"da nafaqat o'qish, balki "uqish" vazifasi paydo bo'ldi. Eng avvalo kompyuter texnikasini egallash, axborot tizimida ishlay olish. Bu esa muloqotning yangi, masofaviy shaklini o'zlashtirishni talab etadi. Kishining yoshi ulg'ayib borgan sari, uning yangi zamonaviy ta'lim jarayoniga kirishiga yillar davomida shakllangan ichki to'siqlar halal beradi. "Quyida mazkur to'siqlar haqida to'xtalib o'tamiz:

Psixofiziologik omil. Ba'zi katta yoshli insonlarda yangi bilimlarni o'zlashtira olish borasida shubha paydo bo'ladi. Bu shubha yosh ulg'ayishi bilan insonda aqliy salohiyat sekinlashishi, xotiraning pasayishi haqidagi qarashlar bilan bog'liq. Lekin olimlar tomonidan hamma yoshda ham o'qish, o'rganish mumkinligi isbotlangan.

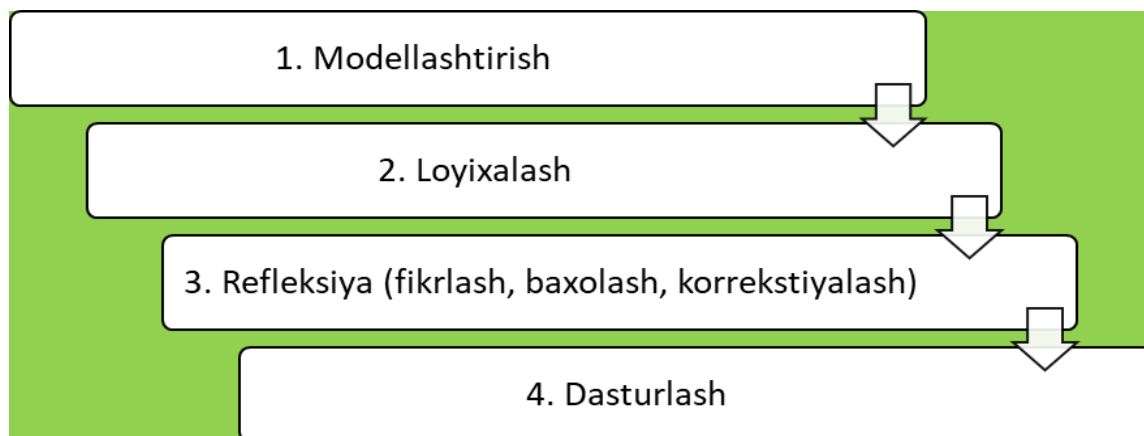
Ijtimoiy-psixologik omil. Katta yoshlilarning ta'lim jarayonidan kutilayotgan natija va maqsadning aniq bo'lishi, ularda o'qish-o'rganishga bo'lgan motivatsiyaning kuchliligini ko'rsatadi, ammo ba'zilar qaytadan o'quvchilik maqomiga tushish, layoqatsizlikdek ko'rinib qolishdan qo'rqishadi. Ular bu jarayonga har doim ha psixologik jihatdan tayyor bo'lmaydilar.

Ijtimoiy to'siq. Katta yoshli odam ta'lim jarayonida ishtirok etar ekan, u ta'limning sifatli bo'lishiga nafaqat jiddiy e'tibor qaratadi, balki o'zi uchun qiziqarli yoki kerak bo'lmagan bilimlarni ochiqlik bilan rad etadi, o'z munosabati yoki noroziligini ochiq bildiradi. Chunki o'rganilayotgan bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishdan uning o'zi manfaatdorligini yaxshi yushunadi. Bu esa ta'lim sifatiga yangi talablarni qo'yadi. Shu sababli andragog ta'lim berish jarayonida katta yoshli

o'quvchining o'ziga xosligi, dunyoqarashi, ijtimoiy maqomi va boshqa jihatlariga e'tibor qaratish zarur.

Psixologik – pedagogik omil. Ba'zida insonlarda umr bo'yi o'qib o'rganishi kerakligi haqida qarashning shakllanmaganligi yoki inson o'zini umr bo'yi o'qib - o'rganishga, yangiliklarni qabul qilishga layoqatli ekanligini to'g'ri baholay olmasligi kuzatiladi. Shuning uchun ham katta yoshlilar ta'limi jarayonida ularning o'z imkoniyatlarini to'laqonli namoyon etishlari uchun qulay shart – sharoitning yaratilishi va bunda jarayon erkin interfaol muloqot maydoni, muvaffaqiyatga yo'naltirilgan bo'lishi, o'qitishda amaliy- ishbiarmon o'yinlar, treninglar, debatlar keng foydalanish maqsadga muvofiq".

Innovatsion texnologiyalar asosida mantiqiy fikrlash, uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirishning eng muhim omillaridan hisoblanadi. Ular ta'lim jarayonida ma'lum o'zgarishlarga, ta'lim mazmuni, sifati boyishiga va samarali tashkil etilishiga sabab bo'ladigan turli tashabbus va yangiliklarning yaxlit tizimida namoyon bo'ladi. Zamonaviy andragogik amaliyotni tashkil etishning samarali usullari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

2-rasm

Kattalar ta'limi jarayonini to'g'ri tashkil etish, ta'lim jarayonida yuzaga kelgan muammolarni aniqlash, hal etish, unga doir qaror qabul qilish hamda tanlab olingan qarorni amalga oshirish, mavjud muammolarni samarali hal etish imkonini beradi. Shuni alohida ta'kidlash joizki, uzluksiz ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning ikki muhim ko'rsatkichi – sifati va samaradorlik aynan o'qituvchining salohiyati va kasbiy mahoratiga bog'liqdir.

O'qituvchi kasbiy rivojlanish jarayonining samaradorligini ta'minlashda quyidagilarni inobatga olish zarur:

- kasbiy rivojlanishda tanqidiy va tahliliy yo'nalishga ega bo'lishi;

- zamonaviy pedagogik va axborotlar texnologiyalaridan foydalanish va axborotlarning yangiligi, ishonchliligini ta'minlash;
- pedagogik faoliyatda ijodiy hamkorlikni ta'minlovchi refleksiv ta'limiy muhitni vujudga keltirish,
- sub'ekt-sub'ekt munosabatlarini rivojlantirish hamda shaxsiy imkoniyatlarni takomillashtirish uchun zaruriy psixologik muhitni vujudga keltirish va hokazo.

O'qituvchi tomonidan har bir darsni yaxlit holatda ko'ra bilish va uni tasavvur etish uchun bo'lajak dars jarayonini loyihalashtirib olish lozim. Bunda o'qituvchi tomonidan bo'lajak darsning texnologik xaritasi har bir mavzu, har bir dars uchun o'qitilayotgan predmet, fanning xususiyatidan, o'quvchilarning imkoniyati va ehtiyojidan kelib chiqqan holda tuziladi. Buning uchun o'qituvchi pedagogika, psixologiya, xususiy metodika, pedagogik va axborot texnologiyalardan xabardor bo'lishi, shuningdek, juda ko'p metodlar, usullarni bilishi kerak bo'ladi. Har bir darsni rang-barang, qiziqarli bo'lishi avvaldan puxta o'ylab tuzilgan darsning loyihalashtirilgan texnologik xaritasiga bog'liq. Darsning texnologik xaritasini qay ko'rinishda yoki shaklda tuzish bu o'qituvchining tajribasi, qo'ygan maqsadi va pedagogik mahoratiga bog'liq. Texnologik xarita qanday tuzilgan bo'lmasin, unda dars jarayoni yaxlit holda aks etgan bo'lishi hamda aniq belgilangan maqsad, vazifa va kafolatlangan natija, dars jarayonini tashkil etishning texnologiyasi to'liq o'z ifodasini topgan bo'lishi kerak. Texnologik xaritaning tuzilishi o'qituvchidan dars ishlanmasini yozish uchun asosiy vosita bo'lib hisoblanadi, chunki bunday xaritada dars jarayonining barcha qirralari o'z aksini topadi.

Pedagogning innovatsion faoliyati – bu o'z ichiga yangilikni tahlil qilish va unga baho berish, kelgusidagi harakatlarning maqsadi va konsepsiyasini shakllantirish demakdir. Yangi pedagogik texnologiyalarning xislati shundaki, unda qo'yilgan maqsadlarga erishish kafolatini beruvchi o'quv jarayoni rejalashtiriladi va amalga oshiriladi. Darhaqiqat, mashg'ulotlarning muvaffaqiyatli bo'lishi ta'lim jarayonini to'g'ri loyihalashtirish, tashkil etish va uni amalga oshirishga bog'liqdir. Innovatsion ta'lim o'qituvchi faoliyatini yangilash, o'quvchilarda hur fikrlilik, bilimga chanqoqlik, Vatanga sodiqlik, insonparvarlik tuyg'ularini shakllantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ilm-fan va yangi texnologiyalar ta'sirida jamiyatning barqaror rivojlanishi kafolatlanadi. Buning uchun hozirgi zamonaviy sharoitda :

- ❖ o'qitishning mavjud va yangi texnologik shakllarini o'zaro muvofiqlashtirish;
- ❖ mavjud elektron axborot-ta'lim resurslarini mukammallashtirish;
- ❖ jamiyat ijtimoiy hayotida ro'y berayotgan o'zgarishlar, olib borilayotgan ijtimoiy islohotlar mohiyatini avvalo o'qituvchi chuqur anglab yetishi hamda bu borada o'quvchilarga to'g'ri, asosli ma'lumotlarni berib borishi;

❖ zamonaviy o'qituvchi ilm-fan, texnika va texnologiya yangiliklari va yutuqlaridan xabardor bo'lishi, o'z mutaxassisligi bo'yicha chuqur va puxta bilimga ega bo'lishi, o'z ustida tinimsiz ishlashi va izlanishi, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda faoliyat tashkil etishi, ta'lim-tarbiya jarayonida eng samarali shakl, metodlardan unumli foydalana olish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak.

Hozirgi kunda andragog kim degan savolga keng miqyosda javob berilmoqda. Malaka oshirish institutlari o'qituvchilari, kechki maktablar, turli kurslar bunga misol bo'ladi. Oilasida, ish joyida turli turli muammolarga duch kelgan, o'z qobig'iga o'ralib qolgan, xayotda o'z "men"ini topa olmayotgan insonlar andragog yordamiga muxtojdirlar.

Andragog o'z ishini professional tashkil etganligini quyidagilar belgilaydi:

- Tinglovchi va o'quvchilarning o'qituvchiga samimiy munosabati va ishonchi.
- Mashg'ulot yoki tinglashga borlig'i bilan jalb bo'lishi.
- Bilim olishga butun kurs davomida chanqoqligi.
- Tinglovchilar o'rtasida samimiy va o'zaro hurmat.
- Bir-birlaridan yoki o'qituvchidan samimiy yordam so'rash yoki berish.
- Biror bir o'quvchida o'qish davrida vujudga kelgan muammoni hal qilishda baxamjihatlik.
- O'z muammosini mashg'ulot paytida qo'rqmay o'rtoqlashish,
- O'z pozitsiyasida mustaxkam turish.
- Andragogning bilim va qiziqishiga hurmat bilan qarash.
- Tinglovchilarning kurs yakunida kursdan to'la qoniqishlari.

Mazkur jarayonda o'qituvchilarning kasbiy ko'nikma va malakalarini rivojlantirish samaradorligi esa mustaqil ta'limni yo'lga qo'yish, ularda o'zini-o'zi tarbiyalash ko'nikmalarini shakllantirish, shuningdek, reflektiv faoliyatni hamda o'zaro ta'sir jarayonini tashkil etishga bog'liq bo'lib, bu ularning kreativ va reflektiv qobiliyatlarini rivojlanishida muhim ahamiyatga egadir. Malaka oshirish borasidagi yangiliklarni amaliyotga joriy etish o'z-o'zidan emas, balki barcha pedagoglar ongi, tajribasi, ijodiy faoliyati orqali amalga oshadi. Ta'lim islohoti yangicha fikrlovchi, intiluvchan, ijodkor pedagogni shakllantirish vazifasini ko'ndalang qilib qo'ydi. Malaka oshirish jarayonida har bir pedagogning shaxsiy sifatleri va kasbiy mahoratini o'z mutaxassisligi bo'yicha eng so'nggi yangiliklar bilan boyitib borish va amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirishi, o'quv jarayoni va malaka oshirishni ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish muhim hisoblanadi.

Zamonaviy andragogik amaliyotni tashkil etish usullari orasida eng samaralilari sifatida quyidagilarni ajratib ko'rsatish kerak:

- Kattalarning haqiqiy muammolarini aks ettiruvchi va uni hal qilishga hissa qo'shadigan guruhlarini o'rganish jarayonida vaziyatlarni yaratishga imkon beruvchi simulyatsiya modellashtirish;
- Dizayn – ta'lim jarayonida voqelikning maqsadli prognostik o'zgarishi sifatida;
- Mavjud kasbiy va shaxsiy tajribani tushunish, baholash, tuzatish imkonini beradigan turli xil aks ettirish turlari;
- Dasturlash va algoritmlash, buning asosida zarur ma'lumotlarni to'liq o'zlashtirish amalga oshiriladi.
- Zamonaviy amaliyotda andragogik faoliyatning yetakchi g'oyalari va modellarini sinovdan o'tkazish andragogik bilimlarning amaliy yo'naltirilganligidan, uning kadrlar tayyorlash sifatiga ta'sir ko'rsatish qobiliyatidan dalolat beradi, bunday muhim faoliyatning mazmuni va texnologiyasini ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.
- Bandlikka ko'maklashish markazlari, kasb-hunar rehabilitatsiya markazlari, malaka oshirish institutlari, eksternal o'qitish, kechki (smenali) maktablar kabi boshqa ijtimoiy muassasalar. Shubhasiz, mutaxassislar toifalari va ta'lim muassasalarining turlari mavjud, ularni tayyorlashda andragogiya normativ blok sifatida ishtirok etishi kerak.

Agar an'anaviy ta'lim tizimi haqida gapiradigan bo'lsak, unda zamonaviy o'qitish usullari unga mos keladigan muassasalarda juda kam uchraydi, lekin o'quv markazlari va malaka oshirish va boshqa shunga o'xshash tashkilotlarga kelsak, ularning faoliyatida yangi usullar tobora ko'proq paydo bo'ladi. Nima uchun bu usullar an'anaviy usullarga qaraganda ko'proq samaradorlikka ega? Avvalo shuni ta'kidlash joyizki, zamonaviy o'qitish usullari an'anaviy usullardan farqli o'laroq, bir oz boshqacha xususiyatlar bilan ajralib turadi, xususan:

1. Zamonaviy o'qitish usullari allaqachon maxsus pedagogik rejaga moslashtirilgan rivojlanish jarayonida. Rivojlanish muallifning o'ziga xos uslubiy va falsafiy qarashlariga asoslanadi
2. Harakatlar, operatsiyalar va o'zaro ta'sirlarning texnologik ketma-ketligi aniq kutilgan natija bo'lgan maqsadli sozlamalarga asoslanadi.
3. Usullarni amalga oshirish o'qituvchi va talabalarning shartnomaviy asosga ega bo'lgan va differentsiatsiya va individuallashtirish tamoyillarini, shuningdek, insoniy va texnik salohiyatdan optimal foydalanishni hisobga oladigan bog'liq faoliyatini o'z ichiga oladi. Majburiy komponentlar aloqa va dialoglar bo'lishi kerak

4. Pedagogik usullar bosqichma-bosqich rejalashtirilgan va ketma-ket amalga oshiriladi. Bundan tashqari, ular har qanday o'qituvchi uchun mumkin bo'lishi kerak, lekin har bir talabning maqsadga erishishini kafolatlashi kerak.
5. Usullarning ajralmas tarkibiy qismi diagnostika muolajalari bo'lib, unda talabalar faoliyatini o'lchash uchun zarur bo'lgan vositalar, ko'rsatkichlar va mezonlar mavjud. Zamonaviy o'qitish usullari ko'p hollarda psixologik va pedagogik asosga ega bo'lmasligi mumkin, shuning uchun ularni qandaydir yagona tarzda tasniflash juda qiyin. Ammo bu nafaqat ularning ta'lim faoliyatida qo'llanilishiga to'sqinlik qilmaydi, balki ushbu dasturning muvaffaqiyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatmaydi.

Ta'lim uchun yangi metod, texnologiyalar, innovatsiyalarni joriy etish samaradorlikni oshirishning asosiy yo'li sifatida ham maydonga chiqadi. Ayni shu sababli barcha mamlakatlar ta'lim tizimiga yangi metod, texnologiyalar, innovatsiyalarni mumkin qadar ko'proq joriy etishga harakat qiladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Andragog ish kitobi // Ed. S.G.Vershlovskiy. - Sankt-Peterburg: Bilim, 1998 yil.
2. Andragogika // O'.M.Asqarova, M.A. Abdullaeva, M.Boltaeva Namangan-2014.
3. Андрагогический подход к развитию образоваельной активности педагога в процессе повышения квалификации // Г.А.Владимировна. Тема диссертация и автореферати по ВАК РФ 13. 00. 01 дисс кандидат педагогичеких наук.
4. Innovatsion ta'lim texnologiyalari / Muslimov N.A., Usmonbekova M. X., Sayfurov D. M., To'rayev A.B. – "Sano standart" nashriyoti, 2015.
5. Mirsoliyeva M.T., Ishmuhammedov R.J O'quv jarayonida innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanish // Metodik qo'llanma. – Toshkent: - fan va texnologiya. 2014.